

VYBRANÉ ASPEKTY OCEŇOVÁNÍ MAJETKU PRO POTŘEBY SOUDNÍHO ŘÍZENÍ

RENÁTA HÓTOVÁ, MICHAL KRČ

Obchodně podnikatelská fakulta Slezské univerzity (R. Hótová), ALFA znalecká s.r.o. (M. Krč), Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Příspěvek se zabývá některými dílčími aspekty oceňování majetku pro potřeby soudního řízení z pohledu praktických zkušeností autorů.

Cílem příspěvku je posouzení akceptovatelnosti využití majetkové metody ocenění na bázi historických cen při diagnostice úpadku ekonomického subjektu.

Klíčová slova v rodném jazyce

Znalecký posudek, oceňování majetku, předlužení, insolvence.

Abstract

The paper deals with some aspects of sub-valuation of property for the purposes of judicial proceedings in view of the practical experience of the authors. The aim of the assessment is accepted methods of valuation of property on the basis of historical cost in the diagnosis of the economic decline of the body.

Key words

Expert opinion, the valuation of assets, over-insolvency.

1. ÚVOD

Znalci a znalecké ústavy (dále jen znalci) působící v oboru ekonomika (oceňování majetku) jsou soudem ustanovováni z důvodů vymezených zejména zákonem č. 513/1991 Sb., obchodním zákoníkem a v současnosti (s účinností od 1. 7. 2008) i zákonem 125/2008 Sb., o přeměnách obchodních společností a družstev:

a) Stanovení hodnoty nepeněžitého vkladu při vzniku a při zvýšení základního kapitálu společnosti

Nepeněžitým vkladem může být jen majetek, jehož hospodářská hodnota je zjištělná a který může společnost hospodářsky využít ve vztahu k předmětu podnikání. V praxi bývá předmětem nepeněžitého vkladu zejména podnik či jeho část, nemovitosti, pohledávky, hmotný movitý majetek, obchodní podíly aj.

b) Ocenění jmění společnosti při fúzích a ostatních přeměnách

Přeměnami společností jsou:

- Fúze sloučením
- Fúze splynutím
- Převod jmění na společníka

- Rozdělení

- rozdělení se založením nových společností
- rozdělení sloučením
- kombinací obou forem

c) Znalecké zprávy při fúzích a ostatních přeměnách společnosti

d) Stanovení hodnoty majetku posudkem znalce podle § 196a (resp. § 135) ObchZ

e) Ocenění a posudky znalce v ostatních případech

- ocenění vypořádacího podílu (§ 61 ObchZ)
- přezkoumání vztahů mezi propojenými osobami (§ 66a, § 182 ObchZ)
- ocenění obchodního podílu společnosti s ručením omezeným (§ 117a ObchZ)

Znalecké posudky zpracováváné za těmito účely mají jeden společný prvek, a tím je zpravidla neomezený přístup oceňovatelů k veškerým relevantním podkladům potřebných pro ocenění.

V našem příspěvku se však dále budeme zabývat pouze případy, kdy tomu tak není a znalec musí pracovat s podklady, které významně omezují možnost využití nejvhodnějších oceňovacích metod.

2. PROBLEMATIKA DIAGNÓZY ÚPADKU Z POHLEDU ZMĚN V TRESTNÍM A ÚPADKOVÉM PRÁVU

Znalci působící v oboru ekonomika jsou poměrně často pověřováni zpracováním znaleckých posudků, které souvisejí s objasňováním hospodářské trestné činnosti v oblasti tzv. úpadkových deliktů. Pokud hovoříme o úpadkových deliktech, zpravidla se těmito míní trestné činy poškozování věřitele podle § 256 TrZ, zvýhodňování věřitele podle § 256a TrZ, pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím podle § 256b TrZ a předlužení podle § 256c TrZ, tedy trestné činy vymezené v hlavě deváté zvláštní části trestního zákona pojednávající o trestných činech proti majetku. V hlavě druhé zvláštní části o trestných činech hospodářských je však vymezen další trestný čin, který se vztahuje ke konkursnímu řízení, a to porušování povinnosti v řízení o konkursu podle § 126 TrZ, kterého se dopustí pachatel, jenž

a) po prohlášení konkursu maří nebo hrubě ztěžuje výkon funkce správce konkursní podstaty a tím ohroží úplné a správné zjištění majetku patřícího do konkursní podstaty nebo zpeněžení tohoto majetku (odstavec 1) nebo

b) nesplní svou zákonnou povinnost podat návrh na prohlášení konkursu (odstavec 2).

Zde je nutné zdůraznit, že § 126 odst. 2 TrZ byl zrušen s účinností od 1. 1. 2008.

Neznamená to ovšem, že na sankcionování zákonné povinnosti podat návrh na prohlášení konkursu zákonodárce rezignoval.

Zákonná povinnost podat návrh na prohlášení konkurzu byla ustanovena v § 3 zákona č. 328/1991 Sb., o konkurzu a vyrovnání. Od 1. 1. 2008 vstoupil v platnost zákon č. 182/2006 Sb., insolvenční zákon, který vymezuje tuto povinnost v § 98:

(1) Dlužník, který je právnickou osobou nebo fyzickou osobou - podnikatelem, je povinen podat insolvenční návrh bez zbytečného odkladu poté, co se dozvěděl nebo při náležité pečlivosti měl dozvědět o svém úpadku. Tuto povinnost má i tehdy, byl-li pravomocně zastaven výkon rozhodnutí prodejem jeho podniku nebo exekuce podle zvláštního právního předpisu proto, že cena majetku náležejícího k podniku nepřevyšuje výši závazků náležejících k podniku; to neplatí, má-li dlužník ještě jiný podnik.

(2) Povinnost podle odstavce 1 mají i zákonní zástupci dlužníka a jeho statutární orgán a likvidátor dlužníka, který je právnickou osobou v likvidaci. Je-li těchto osob více a jsou-li oprávněny jednat jménem dlužníka samostatně, má tuto povinnost každá z nich. Insolvenční návrh podávají jménem dlužníka.

(3) Povinnost podat insolvenční návrh podle odstavců 1 a 2 není splněna, bylo-li řízení o insolvenčním návrhu vinou navrhovatele zastaveno nebo byl-li jeho insolvenční návrh odmítnut.

Postih za nesplnění zákonné povinnosti podat návrh na prohlášení konkurzu pak byl plně transferován z působnosti práva trestního do oblasti práva civilního.

V § 99 insolvenčního zákona jsou sankce vymezeny takto:

(1) Osoba, která v rozporu s ustanovením § 98 nepodala insolvenční návrh, odpovídá věřiteli za škodu nebo jinou újmu, kterou způsobí porušením této povinnosti.

(2) Škoda nebo jiná újma podle odstavce 1 spočívá v rozdílu mezi v insolvenčním řízení zjištěnou výší pohledávky přihlášené věřitelem k uspokojení a částkou, kterou věřitel v insolvenčním řízení na uspokojení této pohledávky obdržel.

(3) Osoba uvedená v odstavci 1 se odpovědnosti za škodu nebo jinou újmu podle odstavce 2 zproští, jen prokáže-li, že porušení povinnosti podat insolvenční návrh nemělo vliv na rozsah částky určené k uspokojení pohledávky přihlášené věřitelem v insolvenčním řízení, nebo že tuto povinnost nesplnila vzhledem ke skutečnostem, které nastaly nezávisle na její vůli a které nemohla odvrátit ani při vynaložení veškerého úsilí, které lze po ní spravedlivě požadovat.

V návaznosti na první větu § 98 odst. 1 insolvenčního zákona („Dlužník ... je povinen podat insolvenční návrh bez zbytečného odkladu poté, co se dozvěděl nebo při náležité pečlivosti měl dozvědět o svém úpadku“) bude opět zcela zásadní úlohu sehrávat diagnóza případného úpadku provozovaného podniku. Za pozornost stojí, že zákonodárce tím, že vypustil z TrZ § 126 odst. 2 (nesplnění své zákonné povinnosti podat návrh na prohlášení konkurzu) spojil definici úpadku i sankci za nesplnění této zákonné povinnosti do jediné právní normy – insolvenčního zákona a tak sjednotil možnosti znalecké interpretace úpadku.

V tento okamžik nelze než vycházet z definice úpadku, tak jak jej předkládá v § 3 insolvenční zákon:

(1) Dlužník je v úpadku, jestliže má

- a) více věřitelů a
- b) peněžité závazky po dobu delší 30 dnů po lhůtě splatnosti a
- c) tyto závazky není schopen plnit

(dále jen "platební neschopnost").

(2) Má se za to, že dlužník není schopen plnit své peněžité závazky, jestliže

- a) zastavil platby podstatné části svých peněžitých závazků, nebo
- b) je neplní po dobu delší 3 měsíců po lhůtě splatnosti, nebo
- c) není možné dosáhnout uspokojení některé ze splatných peněžitých pohledávek vůči dlužníku výkonem rozhodnutí nebo exekucí, nebo
- d) nesplnil povinnost předložit seznamy uvedené v § 104 odst. 1, kterou mu uložil insolvenční soud.

(3) Dlužník, který je právnickou osobou nebo fyzickou osobou - podnikatelem, je v úpadku i tehdy, je-li předlužen. O předlužení jde tehdy, má-li dlužník více věřitelů a souhrn jeho závazků převyšuje hodnotu jeho majetku. Při stanovení hodnoty dlužníkovy majetku se přihlíží také k další správě jeho majetku, případně k dalšímu provozování jeho podniku, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládat, že dlužník bude moci ve správě majetku nebo v provozu podniku pokračovat.

(4) O hrozící úpadek jde tehdy, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládat, že dlužník nebude schopen řádně a včas splnit podstatnou část svých peněžitých závazků.

3. ZÁKLADNÍ POSTUP PŘI HODNOCENÍ NAPLŇOVÁNÍ JEDNOTLIVÝCH KRITÉRIÍ ÚPADKU

Kritérium platební neschopnosti (insolvence)

Na rozdíl od zákona o konkurzu a vyrovnání, který pojem platební neschopnost či insolvence výslovně neuváděl (pouze vymezoval), insolvenční zákon již přesně definuje termín platební neschopnost a současně definitivně odstraňuje výkladový prostor pro posuzování skutečnosti, že dlužník není schopen po delší dobu plnit své splatné závazky, resp. co znamená po delší dobu (viz zákon o konkurzu a vyrovnání).

Kritérium "více věřitelů"

V praxi jsou zcela neobvyklé případy, kdy by podnikatelský subjekt, u něhož je přezkoumáván úpadek, měl pouze jednoho věřitele (lze však např. připustit teoretickou možnost, že podnikatelský subjekt zcela zastaví svou činnost a veškeré jeho závazky odkoupí od věřitelů jediná třetí osoba). Existence více věřitelů je pak zcela standardní i u tzv. živých subjektů, které se nepohybují v úpadkové zóně. V praxi to však znamená, že toto kritérium naplňují v podstatě veškeré zkoumané subjekty.

Kritérium předlužení

Z výše uvedeného vyplývá, že „o předlužení jde tehdy, má-li dlužník více věřitelů a souhrn jeho závazků převyšuje hodnotu jeho majetku“. Vezmeme-li v úvahu, že kritérium více věřitelů naplňují v podstatě všechny subjekty, pak zbývá pouze zkoumání, zda jsou závazky vyšší než majetek zkoumaného subjektu a toto zjišťování je základem práce ekonomů při posuzování úpadku (rovněž je nutné upozornit na skutečnost, že na rozdíl od minulé úpravy zákona o konkurzu a vyrovnání již insolvenční zákon nerozlišuje splatné a nesplatné závazky, kdy docházelo k požadavkům soudů na vypracování dodatků ke znaleckým posudkům neboť dlužník se s významnými věřiteli dohodl na odložení termínu splatnosti a tím si vylepšil tzv. konkurzní bilanci).

V tento okamžik lze formulovat následující tezi:

Zkoumání předlužení ekonomického subjektu je specifickou formou ocenění podniku, resp. zjišťování, zda je hodnota podniku stanovená některou z oceňovacích metod kladná či záporná (nulová).

4. OCENĚNÍ PODNIKU JAKO METODA DIAGNÓZY ÚPADKU

Podnik lze v zásadě oceňovat jednou z těchto oceňovacích metod:

1. Metody založené na analýze trhu (údaje kapitálového trhu, ceny porovnatelných transakcí apod).
2. Výnosové metody (založené na analýzách minulých a předpokládatelných ekonomických parametrů).
3. Majetkové metody (metoda na bázi likvidačního zůstatku a za předpokladu pokračování podniku metoda na bázi historických účetních cen nebo na bázi substanční).

A nyní se dostáváme k podstatě věci.

V našem případě hledáme odpověď na otázku zda je podnikatelský subjekt schopen uhradit své veškeré závazky prostřednictvím prodeje svého majetku.

Jak již bylo výše uvedeno, existují dva základní přístupy k majetkovému ocenění podniku:

- a) Ocenění likvidační metodou (metoda tzv. likvidačního zůstatku).
- b) Ocenění za předpokladu pokračování podniku (going concern).

V našem případě by tedy ocenění likvidační metodou odpovídalo na otázku, zda je zkoumaný subjekt schopen uhradit své závazky prostřednictvím prodeje aktiv a ocenění za předpokladu pokračování podniku by v podstatě odpovídalo na otázku, zda by byl předmětný podnik vůbec prodejný na trhu (včetně závazků) byť za symbolickou cenu.

Z hlediska zkoumání předlužení podniku však toto členění není plně relevantní neboť plně určující determinantou rozhodování o volbě metody je v tomto případě zpravidla omezená dostupnost nezbytných informací a podkladů.

Oceňovatel provádějící šetření je ve většině posuzovaných případů u malých podniků a často u středních omezen těmito faktory:

1. K dispozici jsou pouze účetní závěrky.
2. Hodnocení je téměř vždy prováděno s časovým odstupem.
3. V důsledku časového odstupe je zpravidla nemožné zpětně zjistit reálnou hodnotu aktiv.

V důsledku tohoto je tedy ve většině případů nemožné použití substanční metody na principu reprodukčních cen a rovněž nelze použít metodu likvidační na bázi přecenění aktiv a cizích zdrojů. V tento okamžik je tedy možnost volby metody redukována na využití principu historických cen, tedy za kolik byl majetek původně pořízen po účetních korekcích v rozvaze.

Konkrétní podobou tohoto ocenění je pak ocenění podle zásad platných v účetnictví. Na jejich základě je sestavena rozvaha, která je souhrnným vyjádřením účetního ocenění podniku. Jako hodnota netto zde slouží vlastní kapitál chápaný jako účetní vlastní kapitál.

Tento princip se zpravidla odchyluje od ekonomické reality. Při přeceňování aktiv a cizích zdrojů (tam, kde to je možné) pak v praxi zjišťujeme zpravidla tyto rozdíly mezi účetní a tržní hodnotou:

Aktiva

1. Dlouhodobý nehmotný majetek (software a ocenitelná práva)

- v naprosté většině případů je tržní hodnota nižší než účetní, často i nulová (morální zastarávání, omezení převoditelnosti v důsledku licencí apod.)

2. Nemovitosti (pozemky a stavby)

- v těchto případech velmi individuální přecenění, kdy tržní hodnota nemovitostí může být výrazně vyšší nebo nižší než účetní (např. tržní hodnota účetně odepsané historické nemovitosti v centru Prahy versus tržní hodnota velkokapacitního kravínu zkolaudovaného v roce 1991 na Bruntálsku).

3. Samostatné movité věci

- tržní hodnota je zpravidla nižší než účetní, v řadě podniků však inventárně figuruje velký objem drobného hmotného majetku (v pořizovací ceně do 40 000,- Kč), který není součástí rozvahy, avšak téměř vždy má vyšší než nulovou tržní hodnotu a v konečném součtu tak může tržní hodnota hmotného movitého majetku často převýšit hodnotu účetní.

4. Dlouhodobý finanční majetek (zejména obchodní podíly a cenné papíry)

- vedle nemovitostí jedna z nejvíce volatilních položek aktiv, lze zde nalézt majetkově významné podíly (z pohledu pořizovacích cen) v bezcenných a nečinných akciových společnostech stejně jako podíly ve společnostech s ručením omezeným v pořizovací hodnotě 100 000,- Kč, které mají tržní hodnotu v desítkách i stovkách milionů korun.

5. Zásoby

- neeviduje-li podnik tzv. neprodejné zásoby, pak se jejich tržní hodnota může blížit účetní v pořizovacích cenách.

6. Pohledávky z obchodních vztahů

- v této kategorii je v optimálním, málo čteném případě, tržní hodnota rovna účetní, zpravidla je však (často výrazně) nižší.

7. Daňové pohledávky vůči státu

- nepřeceňují se.

8. Peníze a účty v bankách

- nepřeceňují se.

Závazky

- zpravidla nejsou přeceňovány, není-li k tomu důvodu.

Na tomto místě je nutno konstatovat, že z výše uvedených položek lze zpravidla zpětně rekonstruovat pouze tržní hodnotu nemovitostí (pokud nedošlo k významnému nezdokumentovatelnému technickému zhodnocení), případně obchodních podílů ve společnostech, které předkládají soudu v souladu se zákonem účetní závěrky (a to opět pouze na bázi historických účetních hodnot) nebo akcie veřejně obchodovatelných společností (výjimečná položka aktiv malých a středních podniků).

Pokud však při diagnóze zkoumaného ekonomického subjektu absentují (s výjimkou výše uvedených) relevantní údaje, nezbyvá, než využít k ocenění majetkové metody na bázi historických účetních cen. Na rozdíl od některých oceňovatelů se nedomníváme, že tato metoda je pro ocenění „zcela nepřijatelná“.

Podle našeho názoru existují dvě výjimky s vědomím nepřesností, které tato metoda přináší:

1. Použití této metody je s výhradou nižší vypovídací schopnosti akceptovatelné, pokud neexistují podklady k využití jiné metody s vyšší vypovídací schopností.
2. Pokud oceňovatel usoudí, že použití metody s obecně vyšší vypovídací schopností není pro posouzení konkrétního ekonomického jevu, majetku či transakce v jejich souvislostech vhodné, může se přiklonit k použití majetkové metody na bázi historických cen.

Souběžně uvádíme stanovisko autority v oceňování majetku prof. M. Maříka k principu používání historických cen: „tento princip často vede zejména u dlouhodobého majetku ke

značné odchylce od ekonomické reality. Jeho výhodou je však velká průkaznost získaného ocenění“¹.

V každém případě je však oceňovatel povinen v posudku uvést limity vypovídací schopnosti a jejich příčiny a v případě, že je po zpracování seznámen s dalšími relevantními skutečnostmi a podklady, je povinen tyto zpracovat v rámci dodatku k posudku.

Na závěr našeho příspěvku poznamenáváme dvě skutečnosti, které podle našeho názoru mohou mít vliv na diagnostiku úpadku ekonomických subjektů z pohledu právní úpravy v insolvenčním zákoně:

1. Zákon o konkurzu a vyrovnání v § 1 odst. 3: „Fyzická osoba, je-li podnikatelem, a právnická osoba je v úpadku i tehdy, je-li předlužena. O předlužení jde tehdy, má-li tato osoba více věřitelů a její splatné závazky jsou vyšší než její majetek. *Do ocenění dlužníkovy majetku se zahrne i očekávaný výnos z podnikatelské činnosti, lze - li příjem převyšující náklady při pokračování činnosti důvodně předpokládat.*“

Tento výnos byl zpravidla ve znalecké činnosti akceptován za předpokladu, že oceňovateli byly předloženy relevantní podklady (např. kontrakty) jejichž kalkulace umožňovala budoucí hospodářský výsledek predikovat. V současném pojetí insolvenčního zákona (§ 3 odst. 3):

„ ... Při stanovení hodnoty dlužníkovy majetku se přihlíží také k další správě jeho majetku, případně k dalšímu provozování jeho podniku, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládat, že dlužník bude moci ve správě majetku nebo v provozu podniku pokračovat“,

Lze toto ustanovení považovat za poměrně otevřenější, umožňující vícero výkladů a přístupů (přihlídnutí k další, přesněji nespecifikované správě majetku a provozování podniku), kdy zákonodárci opuštěnou definici bylo možné považovat alespoň z hlediska odborné terminologie za jednoznačnější. V každém případě nové ustanovení minimálně umožňuje oceňovateli zohlednit při ocenění např. smlouvu o smlouvě budoucí, ve které se věřitel zaváže při splnění dohodnutých podmínek odpustit zkoumanému subjektu dluhy apod.

2. Další významnou změnou je již výše popsané vypuštění podmínky neschopnosti plnění pouze splatných závazků pro diagnózu předlužení (§ 1 odst. 3 zákona o konkurzu a vyrovnání): „Fyzická osoba, je-li podnikatelem, a právnická osoba je v úpadku i tehdy, je-li předlužena. O předlužení jde tehdy, má-li tato osoba více věřitelů a její *splatné* závazky jsou vyšší než její majetek. ...“

Oproti tomu insolvenční zákon (§ 3 odst. 3): „Dlužník, který je právnickou osobou nebo fyzickou osobou - podnikatelem, je v úpadku i tehdy, je-li předlužen. O předlužení jde tehdy, má-li dlužník více věřitelů a souhrn jeho závazků převyšuje hodnotu jeho majetku“.

Na rozdíl od § 1 odst. 1 a 2 insolvenčního zákona se zde již nehovoří o peněžítých závazcích a je tedy otázkou, jak budou v tomto smyslu posuzovat znalci v oboru ekonomika existenci tzv. mimobilančních (podrozvahových) závazků, vyplývajících např. z dosud neuplatnitelného (ke dni zpracování posudku) ručení třetím osobám apod., když existence takového závazku je způsobila přemístit bilančně pozitivní podnik v rámci ocenění hluboko do úpadkové zóny.

¹ Mařík, M. a kol.: Metody oceňování podniku, Praha: EKOPRESS, 2003, str. 284, ISBN 80-86119-57-2.

Literatura:

- Mařík, M. a kol.: Metody oceňování podniku, Praha: EKOPRESS, 2003, str. 402, ISBN 80-86119-57-2.
- Zákon č. 125/2008 Sb., insolvenční zákon.
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 328/1991 Sb., zákon o konkursu a vyrovnání, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Kontaktní údaje na autora – email:

hotova@opf.slu.cz, krc.michal@seznam.cz